

Ph. Dr. Arnošt Skoupy
profesor u mirovini
Jilova 1
77 900 Olomouc
arnost.skoupy@volny.cz

Primljeno/Received: 12.04.2015.
Prihvaćeno/Accepted: 28.05.2015.

ŽRTVE VELIKOG RATA U OLOMOUCKOM MAUZOLEJU JUGOSLAVENA

Sažetak: Do danas nije poznato gdje su svuda pokopani ostaci poginulih i umrlih vojnika u Velikom ratu s područja južnoslavenskih zemalja koji su živjeli na području Austro-Ugarske. U ovom se radu navode samo neke lokacije na području današnje Češke i Slovačke. U ovom opisu težište je u prikazu mauzoleja u Olomoucu u kojem se nalaze ostaci 1187 poginulih i umrlih, među kojima su i stradalnici i s drugih područja nekadašnje jugoslavenske države. Iz opisa je vidljivo da je nakon kratkotrajnog pieteta prema poginulim nakon otvaranja mauzoleja, on postao teret onima koji su zaslužni za njegovo podizanje. Matična zemlja poginulih nije novčano dovoljno pomagala da se održava i čuva ovaj vrijedan ratni spomenik.

Ključne riječi: Veliki rat, skupljanje ostataka poginulih, mauzolej u Olomoucu, klasifikacija poginulih, problem održavanja.

Tko su? Odakle su? I zašto ovdje? Pitanja dosad često postavljana od onih koji su u prošlih, sada već devedeset godina od otvaranja mauzoleja jugoslavenskim vojnicima, prolazili Bezručovým sadom (Bezručov vrt) pored ovoga kulturnog spomenika.¹ Dugogodišnja ista pitanja potaknula su veću brigu (do danas to traje) o njegovu cjelovitom stanju. Planovi i konkretni potezi Magistrata grada Olomouca posljednjih godina ipak daju realnu nadu da će, nakon više desetljeća nedosljednih pokušaja, ipak doći ne toliko do obnavljanja spomenika, ali barem do trajne brige o njemu.

U kripti mauzoleja nalaze se ostaci 1187 vojnika porijeklom iz južnoslavenskih zemalja koji su dali svoje živote tijekom Prvoga svjetskog rata zbog ranjavanja, bolesti ili epidemije, u raznim lazaretima ili bolnicama Moravske i Šleske.² Prve evidencije Jugoslavena pokapanih

¹ Zapisano u Središnjem registru kulturnih spomenika Češke Republike pod registarskim brojem 4429/8-2618.

² Pregledne informacije o djelovanju velikoga bolničkog kompleksa u Olomoucu i njegovim statistikama je obradio: HUDSKÝ, Jaroslav, Klášterni Hradisko 1914. – 1918. Stríčky z historie c.a.k. nemocnice, jejich poboček a ostatních nemocnic a lazaretu v Olomouci během Velké války, *Signum*

na području Čehoslovačke nastajale su nedugo nakon potpisa ugovora u Saint Germainu u rujnu 1919. godine. Ministarstvo narodne obrane Čehoslovačke Republike (MNO) započelo je, u suradnji s Velesposlanstvom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevstvo/Kraljevina SHS), cjelovit državni popis ratnih grobova.³ U širem se kontekstu to smatra samostalnim djelovanjem koji se vremenski zbivao u isto vrijeme kad i glavni pregovori između obiju država o vojnoj suradnji i sklapanjima savezničkih ugovora 1920. i 1922. godine. Ostaci su umrlih jugoslavenskih vojnika bili, osim na vojnim grobljima (u Moravskoj npr. Olomouc, Hranice), pokapani većinom na javnim grobljima o kojima su se brinuli općinski i gradski uredi. Prvi rezultati popisa ostataka jugoslavenskih vojnika objavljeni su 1921. godine.⁴

S obzirom na teritorijalni opseg popisa od Košica do Cheba i brojnost lokacija, treba napomenuti kako su vojni uredi dobili uvodni pregled vrlo brzo. U prvim je ukupnim podacima navođeno ukupno 348 groblja s 14.746 pokopanih vojnika, od čega 6.406 u Češkoj, 790 u Moravskoj i 7.550 u Slovačkoj. Među njima su većinu činili srpski zarobljenici, znatno manji dio vojnici iz južnoslavenskih krajeva bivše Habsburške monarhije. Upravo su oni brojčano prevagnuli u popisima provedenima u Moravskoj. Nije ipak jasno zašto citirana informacija nije tada uključila i objavila odgovarajuće podatke također o mjestima i broju stradalih u Šleskoj. Provjera i dopunski poslovi na popisima trajali su do 1925. godine, iako su konačne verzije došle još kasnije. Iz njih je utvrđeno da detaljnije informacije o pokopanim Jugoslavenima na području Moravske i Šleske treba usporediti s analognom situacijom u Češkoj i Slovačkoj. Upravo su tamo austrijski vojni uredi tijekom rata usmjeravali transporte na tisuće srpskih zarobljenika, uglavnom u pogranične krajeve gdje je stanovništvo govorilo njemački. U Češkoj su najveći zarobljenički logori bili u Broumovu (citirani izvor navodi 2.560 grobova), Jindřichovicama kod Karlových Vara (2.506); u Slovačkoj su slični objekti u krajevima s brojnou mađarskom manjinom. Općenito, najveća je koncentracija zarobljenika utvrđena u Velikome Mederu na Žitnom otoku (navedeno 5.475 grobova), manja u Košicama (157) i Komarnom (150).⁵ Za moravsko-šleski prostor nema prikaza sličnoga zarobljeničkog

belli 1914., Brno, 2012., str. 131. i ŠVAB, Josef, Klášterní Hradisko ve stínu válečných konfliktu, *Střední Morava*, 2003., br. 16. str. 25 – 40. Od epidemija, najčešće je riječ bila o dizenteriji, tifusu, pjegavom tifusu, koleri. Mnogo je vojnika umiralo i od tuberkuloze.

³ Odbor Središnje uprave ratnih grobova i njegov Središnji inspektorat ratnih grobova MNO. Detaljnije vidjeti razne službene korespondencije Državnog okružnog arhiva u Olomoucu (SOKA OLOMOUC), M 1-1, fond Arhiva grada Olomouca, Registratura 1941. – 1945. sign. 648 kart. 32. Napominjemo da se u danom vremenu u ČSR vodio i popis svih umrlih vojnika Kraljevine Italije.

⁴ CHALUPSKÝ, Josef, Hroby jihoslovanských bojovníků v Československé republice, *Československo-jihoslovanská liga*, 2/1922., br. 11, str. 117 – 119. Autor s prvobitnim činom natporučnika postao je koncepcijski časnik u odboru Središnje uprave vojnih grobova MNO ČSR.

⁵ Navedeni se brojevi odnose na situaciju prije ekshumacije i odvoženja u pojedine mauzoleje u drugoj polovini dvadesetih godina prošlog stoljeća.

logora. Chalupský u navedenom članku spominje takav objekt u Olomoucu, ali riječ je očigledno o pogrešnoj zamjeni s nekakvim velikim bolničkim lazaretom baraka u predgrađu Olomouca. Napomenimo, u slobodnijoj procjeni, da su veliki zarobljenički logori bili građeni uglavnom u Donjoj i Gornjoj Austriji (između ostaloga i u Mathausenu i Braunau am Inn). U veljači 1915. došlo je do rasprave u bečkim uredima Javnih poslova, poljoprivrede i željeznice, a rezultat je bio sporazum kojim je definirano da su zarobljenički logori koncipirani kao radni tabori.⁶

S dovršavanjem popisa polovinom dvadesetih godina, sazrijevala je ideja, prema francuskom uzoru, o postupnom podizanju zajedničke grobnice umrlim vojnicima, podrijetlom iz zemalja Kraljevine SHS – za Moravsku i Šlesku u Olomoucu (otvoren 1926.), u Slovačkoj u Trenčinu (1928.) i Velikom Mederu (zajedničko groblje), u Češkoj u Jindřichovicama kod Karlovyh Vara (1932.).⁷ Poseban sektor i spomenik trebali su imati Jugoslaveni i u praškim Olšanima (1926.). Jugoslavenski mauzolej u Olomoucu nije dakle jedini ove vrste, ali je jedinstven – uz ostalo – po svojoj arhitektonskoj koncepciji, neobičnim i dominantnim postavom u gradskom parku. Kao jedini ove vrste nastao je radom javnog društva – olomouckog odbora Čehoslovačko-jugoslavenske lige. Prijedlog izgradnje je u stilu antičkog klasicizma izveo olomoucki arhitekt Hubert Aust. Gradnju je proveo graditelj Jan Valihrach.⁸

Pitanja zašto baš u Olomoucu, zašto baš u parku, dobivaju odgovor u izravnim i neizravnim indicijama. U Olomoucu je 1919. osnovan *Klub prijatelja Jugoslavije*, prvi u Moravskoj. Idejna, politička i kulturno poželjna suradnja s Jugoslavenima bila je temeljnom sastavnicom njihova programa i kao takav je klub 1922. postao članom mjesnog odbora cjelodržavne organizacije Čehoslovačko-jugoslavenske lige.⁹ Na njezinu su čelu bili ljudi u bliskim odnosima s Jugoslavenima, prije svega pukovnik pravne službe i doktor prava Jozef Sklenář, koji je od 1922. do 1926. godine bio njezinim predsjednikom. Među članovima društva, 1924. solidan odaziv imao je poziv na otkrivanje spomenika 44 poginula slovačka vojnika u srpskom Kragujevcu,

⁶ Viz•<http://www.oogeschichte.at/themen/wir-oberoesterreicher/der-erste-weltknegin-oberoesterreich/>; Isto: <http://www.unterirdisch-forum.de/forum/showthread.php?t=11245>; https://www.google.cz/?gfe_rd=cr&ei=XuLpU9GOJ8_Y7AajYGYDg&gwsrd=ssl#q=erster+weltkrieg+kriegsgefangenenlager+in+ober%C3%B6sterreich. Kod nas je u ovu kategoriju spadao logor u Jindřichovicama.

⁷ BERANOVÁ, Romana, BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ozvěny Velké války. Zajatecký tábor Jindřichovice 1915.-1918*. Sokolov, Muzeum Sokolov, 2012. godine.

⁸ Više o društvu i također detaljnije o postanku olomouckog mauzoleja u prijašnjim studijama Arnošta Skoupyja: SKOUPÝ, Arnošt, Vznik jihoslovanského mauzolea v Olomouci, *Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, Olomouc, 1970, br. 2-3, str. 39 – 44. Također: K činnosti odboru Československo-jihoslovanské ligy v Olomouci, *Sborník prací Pedagogické fakulty v Olomouci*, Historie, Praha, 1968., str. 63 – 79.

⁹ O njoj: SKOUPÝ, Arnošt, Československo-jihoslovanská liga 1920. – 1938., *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Historie 2.*, Praha, 1975., str. 31 – 66.

koji su tamo poginuli 1918. godine, kada su sudjelovali u pobuni protiv austrijske vlasti. Veliku potporu ideje uzajamnosti s Jugoslavenima u Olomoucu moguće je vidjeti i među višim vojnim krugovima. Sama ideja o postavljanju spomenika u Olomoucu očigledno je vrlo brzo sazrela. Još u siječnju 1926. godine se doduše u društvu raspravljalo o izgradnji pravoslavne kapelice na vojnom groblju u Olomoucu-Černovíře. Prijašnjih su godina tamo, prilikom jugoslavenskih državnih blagdana, održavani obredi sjećanja u spomen na velik broj pokopanih jugoslavenskih vojnika.¹⁰

Ipak već nakon tri mjeseca, u ožujku navedene godine, društvo mijenja plan i dolazi u olomoucki gradski ured sa zahtjevom za dodjelu zemljišta u Schillerovim (danas Bezručovym) vrtovima i odmah u travnju sa zahtjevom za dozvolu izgradnje mauzoleja. Gradsko vijeće i zastupnici obje su molbe odobrili u vrlo kratkom roku, kada su ih službeno razmotrili i iz pragmatičkog gledišta shvatili da će mauzolej u parku pod gradskim zidinama (a ne na vojnom groblju u Černovířu!) povećati broj kulturnih spomenika na području grada te privući pojedince i skupine posjetitelja koji dolaze iz Jugoslavije¹¹. Takvo gledište i ujedno naklonost češkoga gradonačelnika grada JUDr. Richarda Fischera, člana udruge, konkretno su i kratkotrajno utjecali ne samo na službene razgovore, nego i na samu izgradnju mauzoleja, koji je već za tri mjeseca, 10. i 11. srpnja 1926., svečano bio otvoren – i to uz prisutnost visoke vladine i parlamentarne delegacije Kraljevine SHS, kao i drugih brojnih jugoslavenskih grupa koje su prije toga bile na VIII. svesokolskom sletu u Pragu. Otvaranje je u svakom slučaju zahtijevalo koordinaciju odbora Čehoslovačko-jugoslavenske lige, magistrata Olomouca, mjesnih vojnih zapovjedništva te zemaljskih vojnih krugova i niza društvenih organizacija. I prisutnost izaslanika čehoslovačke vlade i parlamenta najviše je svjedočila kako otkrivanje spomenika nije imalo samo regionalni značaj. U to je vrijeme on predstavljao prvi mauzolej u Moravskoj posvećen Jugoslavenima i – napomenimo – uopće prvi mauzolej žrtava Velikog rata.¹² Slavlju u Olomoucu neposrednu je pažnju posvetio ne samo regionalni, nego i državni tisak koji se klonio komentara i uvijek je donosio konkretne informacije.¹³

¹⁰ Na vojnom groblju u Černovířu tijekom revizije 1919. godine utvrđeno je 3.218 pokopanih vojnika, više od 15 narodnosti sa objiju zaraćenih strana. U njima je, primjerice, gotovo trećina Poljaka (1021), 992 Čeha i Slovaka i 174 Jugoslavena.

¹¹ OLOMOUC, SOKA, M 1-1 AMO, knjige 2021, Protokoli gradskog savjeta za 1926. godinu, str. 214, 289, 379.

¹² Kasnije, početkom studenog 1937. bio je otkriven mauzolej u Hranicama, rezultat djelovanja čehoslovačke vojske. Sadrži ostatke vojnika desetak naroda. Detaljnije: HRADIL, Miloslav, *Hranice si připomínají histor tamního mauzolea.*, *Právo*, 22., 2012., č. 248, 23.10. s.11.

¹³ U danima od 10. do 12. srpnja 1926. prenijele su informativne priloge glavne periodike, kao npr. dnevni tisak, Narodni oslobozeni, Národní politika, Národní listy, Prager Presse, Reforma, Tribuna, Venkov i dr. O regionalnom tisku vidi: SKOUPÝ, K činnosti... , str. 67 – 69. Olomoucký Našinec 28. 4. 1926. protivio se izgradnji mauzoleja u parku.

Nastanak mauzoleja možemo također staviti u vremenski okvir s već spomenutim dovršavanjem evidencije jugoslavenskih vojnih grobova u Moravskoj i Šleskoj jer su spadali pod njihovo ovlaštenje. Mauzolej je doduše bio svečano otvoren, posvetio ga je olomoucki pravoslavni biskup Gorazd Pavlik, iako je skupljanje i polaganje ostataka jugoslavenskih vojnika u kripte došlo tek dvije godine kasnije. To već nije bilo u kompetenciji Udruge. Iako je prva etapa sastavljanja cjelovitoga državnog popisa u nas pokopanih jugoslavenskih vojnika završila 1925., ekshumacija i polaganje njihovih ostataka moglo se ostvariti tek u sljedećim godinama, i to sukladno službenim propisima o minimalno desetogodišnjem počivanju ostataka pokojnika. Uostalom, gradski ured Olomouca je ubrzo nakon otkrivanja spomenika upozoravao mjesne članove odbora Lige da je u mauzoleju, još prije pohrane ostataka, potrebno dovršiti neke poslove, izolirati svod, prosušiti zidove, kriptu opremiti policama za polaganje ljesova.¹⁴ U to vrijeme je pak problem ekshumacije počeo poprimati šire i opće razmjere jer je u nekim mjestima Moravske i Češke i dijelu vojnih grobova istekao desetogodišnji rok o počivanju pokojnika (godine smrti 1914., 1915., 1916.). Pojavili su se slučajevi da su čelnici nekih gradskih, općinskih ili crkvenih grobova zbog nedostatka mjesta počeli rušiti vojne grobove bez savjetovanja s uredima državne uprave i vojnom upravom vojnih grobova.¹⁵ U više je slučajeva to značilo ugrožavanje grobova pripadnika drugih država, što je moglo imati neugodne posljedice jer se to kosilo s ugovorima sklopljenim u Saint Germainu.¹⁶ Dok se pravno, uz dužno poštovanje, sređivala problematika ratnih grobova, paralelno su u praksi provedeni ekshumacija i skupljanje posmrtnih ostataka Jugoslavena iz moravskošleskog prostora u Olomouci, i to pod uglavnom brižno pripremljenom koordinacijom ureda koji su spadali pod Ministarstvo narodne obrane, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva prometa, Ministarstva javnog zdravstva i tjelesnog odgoja.

Skupne ekshumacije ratnih grobova Jugoslavena i stavljanje njihovih ostataka u zajedničku grobnicu započeli su već 1926. godine u Jindřichovicama kod Karlovych Vara (2300) gdje su sljedeće, 1927. godine prevezeni ostaci vojnika iz Broumova (3.000), a 1929. godine iz 26 drugih mjesta u Češkoj (1.221).¹⁷ U Moravskoj i Šleskoj, gdje je jugoslavenskih ratnih grobova bilo manje, akcija je usredotočena na kraće razdoblje – i to tijekom listopada 1928. na grobljima

¹⁴ OLMOUC, SOKA, f. AMO, Registratura 1920. – 1940., kart. 855, sign. XI./354.

¹⁵ ISTO.

¹⁶ Knjiga u arhivu ureda Gradskoga groblja u Olomouci: *Seznam hrobu dle skupin od roku 1914 na vojenskem hřbitově Olomouc-Černoviř, založený dne 1.ledna 1919.* U njemu prijepis teksta: Čehoslovačko zemaljsko vojno zspovjedništvo u Brnu, zapovjed broj 20. od 25. 2. 1921. godine. Ratni grobovi od trenutka izbivanja rata do 31.12.1919. su nedodirljivi, imaju zaštitu prema ugovoru iz Saint Germaina, točka II., stavak 2., čl. 171 – 172.

¹⁷ BERANOVÁ-BRUŽEŇÁK, n. dj., str. 61 – 62, 64.

49 gradova i općina.¹⁸ Od njih u najvećem broju u Brnu (259 ekshumiranih), Olomoucu (173), Opavi i Kroměřížu (po 109 u oba), dok je nasuprot ovome, npr. u petnaest gradova, ekshumiran samo po jedan grob. Njihovu provedbu dopuštao je zaduženi ured kotarske političke uprave, a s njihovom suglasnošću provodila vojna jedinica. Pojedinačna je pak preuzimanja ostataka obavljalo zasebno osoblje uz nadzor povjerenog liječnika. Ministarstvo zdravlja izdalo je suglasnost 1926. „... da budu dodijeljene olakšice za stavljanje u lijes i prijevoz ostataka jugoslavenskih vojnika (slično kao što je to bilo s ostatcima talijanskih vojnika) tj. da se dozvoli ostatke prevoziti u pojedinačnim, jakim drvenim ljesovima bez metalnog uloška, ali sa metalnim obrubima i da ti ljesovi budu napravljeni u manjim dimenzijama od uobičajenih (1 : 0,42 : 0,27 m)“.¹⁹ Nije naodmet spomenuti da slična akcija, po svom opsegu, naravi i tijeku nije imala u Moravskoj neko svoje posebno određeno razdoblje, ali je imalo obilježje kvalitetno organizirane provedbe. Počela je 1. listopada 1928. ekshumacijom u Znojmu, nastavila se u gradovima i selima u jugozapadnoj, južnoj, srednjoj (Kroměříž, 15. 10.) Moravskoj, a zatim u istočnoj Moravskoj, da bi u drugoj polovini mjeseca prošla preko mjesta Moravske Brany do gradova u Šleskoj (Opava, 27. 10.). Na cijelom području, iz manjih sela su organizirani dovozi ljesova u veće centre (Jihlava, Brno, Kroměříž, Opava), a iz njih su, uz svečane rastanke i s vojnim počastima posebnim željezničkim vagonima odvezeni u Olomouc.²⁰ Sudbine Jugoslavena su tako još jednom pobudile zanimanje javnosti i time je opet pojavljeno pitanje smisla i svrhe mauzoleja. Na kolodvoru u Brnu 10. je listopada uz prisutnost zastupnika lokalnih vlasti, vojnih zapovjednika i društvenih udruga održan svečani čin rastanka povodom odvoza oko 500 ljesova.²¹ Dan prije toga je u Narodnim novinama na svoj poseban način o

¹⁸ Cjelovite ekshumacije bile su provedene u ovim mjestima: Bohumín, Brno, Břeclav, Bučovice, Bzenec, Čeladna Frýdek, Frýdlant, Fryštát, Hodonín, Hranice, Jemnice, Jihlava, Kojetín, Krnov, Kroměříž, Krasnice, Lipník nad Bečvou, Louka u Znojma, Michálkovice, Místek, Moravské Bránice, Moravské Budějovice, Němčice Nový Jičín, Olomouc, Opava, Orlová, Ostrava, Prostějov, Přerov, Přívoz, Rouštka, Rýmařov, Slavkov, Slezská Ostrava, Šternberk, Šumperk, Třebíč, Uherské Hradiště, Uničov, Valašské Meziříčí, Valtice, Vítkovice Vrbno, Zábřeh nad Odrou, Znojmo. K tome, vidi bilješku br. 20 Drugi iz mojih izvora – vidi bilješku br. 35 – navodi još ekshumacije u Bruntalu i Bulharech kod Mikulova.

¹⁹ OLOMOUC, SOKA, f. AMO, Registratura 1920. – 1940., kart. 855, sign. XI./354.

²⁰ Izvornici pojedinih ekshumacijskih protokola iz pojedinih navedenih mjesta smješteni su u Vojnomu povijesnom arhivu u Pragu, fond Katastar ratnih grobova, kart. 155, „Exhumace okresů moravských“. Provođenje ekshumacija u detaljima približuje razne dijelove službene korespondencije u ovdje citiranim fondovima OLOMOUC, SOKA, zatim OSTRAVA, SOKA, fond Arhiv grada Moravska Ostrava, nova registratura, kart. 808. Također Zemaljski arhiv u Opavi, fond Zemaljska sleska vlada Opava, nova registratura, kart. 808. Također Zemaljski arhiv u Opavi, fond Zemaljska šleska vlada Opava, inv. č. 2046, kart. 3981; inv. č. 2046, karton 3931.

²¹ *Lidové noviny*, Brno, 11. listopada 1928., jutarnje izdanje, str. 4.

svrši mauzoleja pisao i poznati moravski pisac Jan Herben: „... Ovo o čemu pričaju je uvod mojem mišljenju o Mauzoleju jugoslavenskih grobova u Moravskoj, kamo se upravo sada u Olomouc prevoze mrtvi prognanici i zarobljenici koji su izdahnuli u Moravskoj. Ja Mauzolej ne bih gradio. Ja bih mrtve ostavio da počivaju tamo gdje su bili položeni u grobove. Što je više tih grobova, tim je više prilika da Česi misle na svoju jugoslavensku braću, na njihovu patnju i smrt. ...Jednako tako su razbacani naši mrtvi dragovoljci i zarobljenici i mrtvi dobrovoljci po čitavom Kraljevstvu SHS. ...I grobovi nas spajaju. Zato bih želio da ti grobovi ostanu pred očima što većeg broja ljudi u moravskoj i jugoslavenskoj zemlji. No ne može se više ništa, već se dogodilo. Mislim da je to greška. Kada bi bilo više jugoslavenskih grobova među nama, bilo bi više bratskih poveznica.“²²

Posljednje mjesto u lancu moravskih ekshumacija bio je vojni grob u Olomouc-Černovířu, gdje je suglasnost skupljanja poginulih dao gradski savjet grada Olomouca 29. listopada 1928. godine.²³ Nakon toga, pošto su, kao i ostali, brojkama označeni ljesovi stavljeni u kriptu mauzoleja, ispunjena je – osim idejne – i stvarna svrha mauzoleja. Oba ova događaja bila su popraćena svečanošću koja je u počast sahranjenih održana u njegovu arealu 31. listopada 1928., a bila su istovremeno i dokazom uspješnog dovršetka realizacije humanog čina i ostvarenje ideje o čehoslovačko-jugoslavenskoj uzajamnosti, tada žive sastavnice nacionalne svijesti i osjećaja. Za razliku od 1926. godine, čin pijeteta imao je katolički okvir jer je ceremoniju vodio olomoučki nadbiskup, dr. Leopold Prečan. Uz crni katafalk pred mauzolejom su polagali počasne vijence kralja Aleksandra I., jugoslavenske vlade i vojske njihovi zastupnici, ministar kulture Dragiša Cvetković, predstavnici Jugoslavenskog veleposlanstva na čelu s generalnim inspektorom jugoslavenskih grobova Milivojem Crvčaninom. Za čehoslovačku stranu general divizije Čeněk Weiss, brigadni general Rudolf Kroutil, zemaljski zapovjednik žandarmerije general Vladimír Putna. Od govornika riječi zahvale gradu i gradskoj vojnoj postrojbi iznio je Dragiša Cvetković, gradonačelnik Olomouca Richard Fischer obećao je brigu grada za spomenik, dr. Bohuš Vybířal, predsjednik mjesnog zajednice, istaknuo je značenje mauzoleja kao simbola čehoslovačko-jugoslavenskog prijateljstva, uzajamnog poštivanja i zahvalnosti. U vrijeme intoniranja jugoslavenske himne nad mauzolejom su preletjeli vojni avioni i simbolično je ispaljeno dvanaest topovskih plotuna. Pravoslavni obredi održani su sljedećeg dana, no njihov značaj je ostao u sjeni.²⁴ Povezano s time možemo samo iznijeti mišljenje da su organizatori, za razliku od svečanosti otvaranja spomenika 1926. godine, kada je ceremoniju posvećenja vodio pravoslavni biskup, nakon dvije godine imali očigledno više

²² *Lidové noviny*, Brno 9. listopada 1928, poslijepodnevno izdanje, str. 2.

²³ SOKA OLMOUC, f. AMO, Registratura 1920. – 1940., sign. X./322/3, kart. 684 – 685.

²⁴ *Československý deník*, Olomouc 1. 11.1928; Našinec, Olomouc, 3.11.1928. Prisutne osobe su se upisale u spomenicu u mauzoleju. Nije poznato je li sačuvana.

spoznaja o vjerskoj pripadnosti vojnika u mauzoleju. Međutim, to je sve bilo moguće jer su dovršeni popisi te je bilo moguće utvrditi brojčanu zastupljenost članova rimokatoličke crkve (vidi ispod). Ipak je ovdašnji Zbor starješina pravoslavne crkve svake jeseni 1. studenoga bio organizator panihide u mauzoleju, i to sve do kraja tridesetih godina.²⁵

Kratko nakon svečanih dana uprava je Odbora Čehoslovačko-jugoslavenske lige pripremila za buduće razdoblje jedan pravni akt o predaji zemljišta, parcele, na kojem je bio sagrađen mauzolej, u vlasništvo jugoslavenske države. Darovni ugovor od 16. studenoga 1928. potpisan je u prisutnosti gradonačelnika dr. Richarda Fischere i zastupnika gradskog savjeta kod olomouckog bilježnika JUDr. Josipa Tognera, a za jugoslavensku ambasadu u Pragu Milivoj Cvrčanin.²⁶

Nakon pohranjivanja ostataka u kriptu, mauzolej je ispunjavao (i ispunjava) svoju ulogu Odbora Lige koji je od 1927. vodio dr. Bohuš Vybíral, kojeg je uvijek pratio težak zadatak podmirenja ne tako malog duga, a povezanog uz izgradnju spomenika. On je postao tijekom sljedećih godina teškim opterećenjem koje je usporavalo ostale aktivnosti Udruge. Pisani tragovi Udruge otkrivaju, u nekoliko razbacanih godišnjih izvješća, samo nekoliko prilično nepovezanih informacija o financijskim problemima povezanih sa spomenikom.²⁷ Ipak, iz manje je sakupljenih podataka vidljiva široka lepeza raznih vladinih i nižih ureda, vojnih institucija, financijskih tvrtki, društvenih organizacija, računajući i ostale odbore Čehoslovensko-jugoslavenske lige, poduzetničkih subjekata, pojedinaca, kojima se društvo obraćalo za pomoć, makar i najmanju. Uglavnom, u prvih pet godina nakon izgradnje mauzoleja svi ovi naponi iscrpili su energiju vodećih subjekata društva. S jedne strane velikim poticajem bila je razmjerno visoka suma od predsjednika Republike (10.000 Kč), od predsjedništva ministarstva vanjskih poslova, štedionica i drugih. Velika pomoć je bila i postupni otpis svote od 21.309 kruna, dužnih upravi gradskih ciglana i vapnari grada Olomouca.²⁸ Prihodi su dolazili i iz nekih javnih akcija koje je organizirao Odbor. S druge pak strane, rashodi su tijekom godina nezaustavljivo rasli. Nove stavke izdataka vezane su uz dovršenje areala i dopune građevine slikarskim i kiparskim ukrasima, također i uz nepredviđene izdatke na popravke,

²⁵ OLOMOUC, SOKA, f. MAO M-6-35, Československo-jihoslovanska liga – mistni odbor Olomouc, kart. VI.

²⁶ OLOMOUC, SOKA, M1-1, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1941. – 1945., kart. 32, sign. 648 Kopija darovnog ugovara.

²⁷ OLOMOUC, SOKA, fond MAO, M-6-35, Československo-jihoslovanska liga – mistni odbor Olomouc, kart. VI. Iz ovog fonda crpljene su informacije i o financijskim problemima vezanim uz mauzolej. Za ovu problematiku nije sačuvana potrebna sistematski vođena dokumentacija, nalik blagajničkoj knjizi. Nju je vodio požrtvovalni knjigovođa Udruge František Rychlý, učiteljski ravnatelj u mirovini.

²⁸ M-1-1 AMO, Knihy 2021, Protokoly městské rady za rok 1928., s. 782.

koje su skrivili nemarno izvođeni građevinski radovi. U pismu iz ožujka 1930. godine pisao je dr. Vybíral u Prag Milivoju Crvčaninovi, generalnom inspektorju jugoslavenskih grobova u ČSR: „... Sada smo dovršili velike sanacijske poslove na prednjem dijelu mauzoleja pri čemu smo se na svoje oči uvjerali u ono, što smo do sada sumnjali, a to je da impozantna pojava spomenika ne odgovara izvedbi građevine. Ne pretjerujem ako kažem da smo zapravo stajali pred katastrofom... Za svaki slučaj sam pripremio dokumentacijske fotografije...“²⁹

Svoju strategiju prilikom otplaćivanja duga vodili su vodeći kadrovi Udruge s ciljem pripreme takvog stanja da bi se nakon likvidacije novčanog tereta moglo pristupiti predaji mauzoleja u vlasništvo jugoslavenske države. Ovom cilju je trebala pripomoći velika, tzv. „sabarina akcija“, koju su organizirali krajem 1931. godine. Dug je smanjen za oko 15.000 kruna, pri čemu je udio od 7.000 kruna dobiven od članova bio na godišnjem izvještaju smatran uspjehom, jer je 75% njih akciju ignoriralo! Presušivali su i drugi izvori. O tome djelomično svjedoči, naprimjer, pisani zahtjev odbora Lige Zemaljskomu moravskošleskom odboru u Brnu 20. lipnja 1931., da u proračun za iduću godinu stavi stavku za mauzolej. Na upit iz ureda kolika je bila cijena spomenika, bilo je odgovoreno da je riječ o 320.000 kruna, a tekući dug dotada je iznosio 30.000 kruna. Tek je krajem godine Udruga dobila odgovor iz kancelarije čelne zemaljske institucije – poruku da za mauzolej neće ništa dati. Objašnjenje je zvučalo lakonski: „... zbog proračunskih razloga.“³⁰ Zbog interesa za smanjenje duga tada je olomoučki odbor isposlovaio „unutrašnju“ pozajmicu od 10.000 kruna, a od praške Središnjice čehoslovačko-jugoslavenske zatražili su oslobođenje od jednogodišnjeg izdvajanja iz članarina.³¹ Dotadašnje iskustvo iniciralo je gledište da je postojeći spomenik s pravne i faktičke strane bunar bez dna i da bi izdaci njegova uzdržavanja mogli progutati mršave prihode odbora. Potpredsjednik, štapski kapetan Josef Urban u svom je izvještaju za 1931. godinu naveo: „... Izračunamo li koliko novaca i posla nas je stajao spomenik, uzmemo li u obzir da je o mauzolejiae u drugim gradovima Republike morala brinuti Jugoslavij, ili u cijelosti ili barem većinom iz svojih sredstava, možemo mirno tvrditi da je Olomouc po ovom pitanju ispunio časno svoju zadaću prema jugoslavenskom narodu u cijelosti i s pravom se pokušavamo riješiti daljnjeg tereta.“³²

U tom kontekstu prema postojećem stanju zauzet je stav da je, zahvaljujući gore navedenoj posudbi, dug opao na prihvatljiv minimum pa je vodstvo olomoučkog Odbora Čehoslovačko-

²⁹ Znanstvena knjižnica u Olomouci, Pisemná pozůstalost dr. Bohuše Vybírala, kutija IIc.

³⁰ OLOMOUC, SOKA, fond MAO, M-6-35, Československo-jihoslovanska liga – místní odbor Olomouc, kart. VI., Složka Acta 1931. – 1932.

³¹ Cjelodržavna organizacija Lige tada je imala skoro 3.000 članova i godišnjim bilancama iskazivala je prihode od 100.000 kruna. Vidi: SKOUPÝ, *Československo-jihoslovanská liga*, n. d., str. 46 – 49.

³² OLOMOUC, SOKA, f. MAO, M-6-35, Československo-jihoslovanská liga- místní odbor Olomouc, kart. VI, složka Jednatelské zprávy za léta 1933. – 1937.

-jugoslavenske lige odlučilo predati mauzolej diplomatskim putem, preko zastupničkog ureda, u vlasništvo jugoslavenske vlade. Nakon dugih i napornih osobnih te pisanih kontakata dr. B. Vybírala s generalnim inspektorom jugoslavenskih ratnih grobova M. Cvrčaninom, izrađena je i u lipnju 1931. i poslana u Beograd poruka o predaji spomenika. Olomoucka je udruga zadržala pravo na održavanje i upravu mauzoleja, a izdatke je pak trebala snositi jugoslavenska strana.³³ Stajalište jugoslavenske vlade je dugo ostalo nepoznato, odgovora nije bilo ni kada je dr. Vybíral osobno 1932. godine u Olomoucu razgovarao s jugoslavenskim veleposlanikom Prvislavom Grisogonom, a ni nakon pisanih intervencija ministrima u Beogradu. Očigledno, tek ustrajna ponavljanja dala su rezultate jer je 1936. došla u Olomouc obavijest Jugoslavenskog veleposlanstva da odlukom Ministarstva pravde mauzolej u Olomoucu preuzima Kraljevina Jugoslavija u vlasništvo jugoslavenske države i ostavlja ga pod upravom olomouckog Odbora Lige. Potrebna autentična pisana dokumentacija te odluke ipak u Olomouc očigledno nije bila dostavljena, a nije uspio ni nedavni pokušaj njezina pronalaženja.³⁴ Unatoč tome, kako je tada olomoucki Odbor započeo s posljednjim uređenjem kapelice, možemo 1936. godinu smatrati završetkom značajnih dugogodišnjih akcija.

Uostalom, to se pokazalo i u sljedećim godinama jer je mauzolej, osim poteškoća vezanih uz njegovu fizičku egzistenciju, sa sobom nosio (u budućnost) ne samo probleme vezane uz održavanje, nego i manje vidljivu kvalitetu provedene evidencije vojnika, čije ostatke čuva kosturnica.

Problem identifikacije vojnika u olomouckome mauzoleju

Prilikom ekshumacija 1928. godine, čiji smo tijek ranije opisali, za svakog je poginuloga postojao popunjen protokol na otisnutom formularu s jezično zadanim rubrikama na srpskohrvatskom jeziku. Izvornici protokola su s vremenom postali temeljem za sastavljanje abecednog popisa svih vojnika (službeno verificiran 18.10.1930.), čiji su ostaci pohranjeni

³³ Također: Acta 1931. -- 1932., ostavština B. Vybírala, fol. 80. Navodimo da Cvrčaninov popis iz 1930. godine bilježi u mauzoleju 1.187 vojnika, a darovna lista olomouckog Odbora Lige 1.188. Objašnjenje razlike nalazimo u tome da su ekshumacije provedene na groblju u Olomoucu-Černovíře dostavljene u 173 protokola. Osim njih, postoji s groblja od njegove uprave njihov lokalni provedeni popis u kojem su navedena 174 pojedinca. Ta se razlika odrazila očigledno u broju koji su naveli autori darovane liste. Navedeni lokalni popis nalazi se u OLOMOUC, SOKA, f. AMO, Registratura 1920. - 1940., sign. X./322/3, kart. 684 - 685.

³⁴ Isto, spis Liga 1933. -- 1937. - jednatelske zprávy, Izvještaj je sličio objavi Jugoslavenskog veleposlanstva u Pragu, čj. 2163 od 30.6.1936., da odlukom Ministarstva pravde Kraljevina Jugoslavija br. 23.283/35 mauzolej u Olomoucu preuzima u vlasništvo jugoslavenske države i ostavlja ga u upravi olomouckom Odboru Lige. Suvremeni pokušaji o provedbi iz 2013. godine u beogradskim arhivima o nalazu izvornog teksta Ministarstva pravde nisu imali uspjeha.

u olomouckome mauzoleju.³⁵ Kopiju osnovne dokumentacije, tj. zbirka ekshumacijskih protokola iz 1928. i od njih sastavljenog abecednoga popisa, poslužili su nam 2013. kao osnovni materijal za sastavljanje nove verzije cjelovitog popisa.³⁶ Tijekom njegove izrade bilo je moguće otkrivati i barem djelomično riješiti neke probleme o vjerodostojnosti osnovnih podataka o identitetu vojnika u olomouckom spomeniku te ukloniti neke pogreške i nejasnoće. U drugom slučajevima neke podatke trebalo bi ponovno aktualizirati u granicama s današnjim političkim ustrojstvom prostora zapadnog Balkana sa stanjem na prijelomu 20. i 21. stoljeća.

U toj međuzavisnosti nužno je ukazati da obje korištene dokumentacije – tj. ekshumacijski protokoli iz 1928. i od njih sastavljen abecedni popis iz 1930. – spadaju u kategoriju službenih izvora. Imaju pak vrijednost sekundarnih izvora. Doduše, ekshumacijske komisije su crpile svoje informacije za svoje protokole za 1928. godinu iz materijala austrijskih vojnih evidencija i uglavnom bolničkih administrativnih spisa iz godina 1914. – 1918., dakle iz doba prije prevrata.³⁷ Bili su to zapisi u mnogim slučajevima pisani kurentom, tako da se kod pogrešnih prijepisa iz ekshumacijskih protokola ne može dovoljno precizno odrediti kada je komisija informacije pogrešno iščitala, odnosno kada je, naprotiv, nekritično preuzimala neproverene, pogrešne informacije.

Sastav ekshumacijske komisije, tj. službenih autora zgotovljenog protokola može se smatrati dosta neprirodnim. S čehoslovačke strane u njoj su se izmjenjivala dva visoka časnika iz Ureda za uređenje vojnih grobova u Ministarstvu narodne obrane, kapetan Josef Chalupský i major Oldřich Svatoš. Obojica su bili prebačeni iz aktivne službe u vojsci i zastupali su u ministarskom uredu mjesto tzv. konceptnih činovnika. Službeno su bili uvršteni kao apsolvanti vojne akademije.³⁸ Jugoslavensku stranu u komisiji zastupao je službenik veleposlanstva Kraljevine SHS u Pragu Milivoj Crvčanin, u periodu između 1922. do 1938. generalni inspektor jugoslavenskih ratnih grobova na području Čehoslovačke. Bio je pravoslavni svećenik, koji je u dvadesetim godinama u Pragu završio glazbeni konzervatorij i nakon toga glazbenu estetiku na filozofskom fakultetu na Karlovom sveučilištu. Bio je poznat kao skladatelj zborne, scenske

³⁵ Izvorni abecedni popis vojnika sastavljen 1930., čiju smo kopiju nakon napornih pokušaja dobili uz pomoć doc. dr. Jaromira Linde, PhD, pohranjen je u beogradskom Arhivu Srbije, fond Vojnički grobovi, Kart 18, F 12/R 6, pod nazivem *Spisak umrlih vojnika SHS na teritoriji Moravske i Šlezije exhumovanih i prevezenih u kosturnicu u Olomoucu*. Xerokopie abecednog popisa iz godine 1930. i također fotokopija ekshumacijskih protokola u OLOMOUC, SOKA, fond M-6-35, Československo-jihoslovenska liga – mistni odbor Olomouc, kart. VI.

³⁶ Primjerak novog popisa iz 2013. tamo je pohranjen u digitalnom obliku.

³⁷ U većini slučajeva to su bile rukopisne bilješke pisane kurentom, čija bi loša čitljivost ili pak netočno čitanje mogla bi biti izvorom pogrešaka iz zapisa u ekshumacijski protokol i njezina prenošenja u sljedeći popis.

³⁸ Osobni podaci u: *Osobni vjestnik Ministerstva národní obrany*, 8, 1925., br. 62., str. 356. i 6. 1923., br. 35, str. 320.

i simfonijske glazbe.³⁹ Sva su trojica spomenutih svojim „štambiljskim“ potpisima autorizirali ekshumacijske protokole, zapravo verificirali u njima sadržane informacije. Po završetku je ekshumacije iz protokola (očigledno iz materijala prije navedene poslijeratne evidencije) u Crvčaninovoj redakciji izrađen spominjani abecedni popis, označen brojevima s označenih sanduka s ostacima jugoslavenskih vojnika pohranjenih u kripte olomouckog mauzoleja.

Oba čimbenika – kako stupanj vjerodostojnosti navedenih izvora i razine ispravnosti zapisanih informacija, tako i individualne stručne kompetencije navedenih osoba u komisiji, u pravilu su stvorila temelj za stvaranje potpune i ispravne slike identiteta jugoslavenskih vojnika. Kod osnovnih osobnih podataka se, primjerice, više puta susrećemo s time da je krsno ime pojedinca, umjesto u izvornom domaćem obliku, navedeno u češkom ekvivalentu (František, Jiří, Josef, Petr, Štěpán i dr.). U navedenim je slučajevima bilo nužno korišten oblik u našem novom popisu zadržati jer pouzdanu kritičku korekciju trebalo bi usporediti s izvorom primarnog podrijetla, tj. matičnim knjigama te crkvenim zapisima u koje je pojedinac upisan nakon rođenja. To isto vrijedi i za mogućnost provjere zapisanog prezimena. U najboljem slučaju, kada bi te matrice i bile dostupne, naša se dva prikazana izvora razlikuju prema načinu usporedbe i prema ispravnosti. Naprimjer, informacije o vjeri pojedinaca zabilježene su samo u ekshumacijskim protokolima – pa čak ni tamo u svim slučajevima, nego samo u oko dviju trećina vojnika (792).

Jednostavnije je po pitanju identifikacije pojedinaca u određivanju njihova podrijetla, unatoč problemima uzrokovanim pogrešnim čitanjem u navedenim izvorima, ispuštanjem slova, običnim fonetskim zapisima najraznolikijih toponima – dakle naziva mjesta rođenja, boravišta i nadležne općine (kotara) kao administrativne jedinice. U noveliziranom popisu smo naumili uvesti koncept aktualizacije podataka o mjestu rođenja, regija i zemalja izvorno navedenih u protokolima iz 1928., i to s obzirom na novo političko ustrojstvo nakon raspada Jugoslavije od 90-ih godina 20. stoljeća. Stoga je umjesto prijašnjih povijesno-geografskih naziva u novom popisu korišten skraćeni naziv današnjih država, kamo spadaju mjesta rođenja vojnika: Slovenija – umjesto navedene Kranjske, Donje Štajerske; Hrvatska – umjesto Slavonije, Dalmacije, Primorja i Ugarske; Srbija – umjesto Bačke, Banata i Ugarska (prije južna Ugarska, kasnije Vojvodina); u nekoliko navrata se javljaju Makedonija ili Crna Gora. Od izvornog nazivlja je u aktualiziranom popisu sačuvan naziv Bosna i Hercegovina, iako je iz raznih razloga teško neke nazive vezivati uz administrativne uprave uslijed promjena glede Bosne i Hercegovine zbog Daytonskog sporazuma iz 1995. godine.

Od ukupnog broja od 1187 vojnika u olomouckom mauzoleju najbrojniju skupinu od 388 čine oni rođeni u Bosni i Hercegovini (32,68%), 264 iz Hrvatske (22,24%), 255 iz Srbije

³⁹ Detaljnije: Životni jubileum Milivoje Crvčanina, *Hlas pravoslavi*, 28, 1972., br. 6, str. 139 – 140, Za otcem Milivojem Crvčaninom, *Hlas pravoslavi*, 38., 1982., br. 8., str. 189 – 191.

(najviše Vojvodina, 21,48%) i 236 iz Slovenije (19,88%). Osim njih, evidentirana su sedmorica rođenih u Crnoj Gori, petorica iz Makedonije, dvojica iz južne Austrije i jedan iz Slovačke. U dvanaestorice narodnost u našim dokumentima nije napisana, a u preostalih 17 slučajeva je navedena Ugarska, iako pobliza identifikacija dosada nije imala uspjeha. Time se može iščitati iz navedenih podataka opseg prostora iz kojeg su vojnici bili mobilizirani (zapadni Balkan) te također konkretizirati i odrediti brojčane odnose. Danas treba spriječiti, prije svega u svjetovnim sredinama, da se održi predodžba kako su u Olomoucu u mauzoleju samo srbijanski ratni zarobljenici. U svezi s time treba naglasiti da razlikovanje prema mjestu rođenja u današnjim državama ne znači automatski nacionalnu pripadnost pojedinaca. To, uostalom, ne mogu konkretno odrediti ni prije navedeni opisani izvorni dokumenti jer ih oni ne navode. U većine pojedinaca je ipak moguće pobliže, s velikom sigurnošću, prosuđivati nacionalnu pripadnost ako se ona poveže s državljanstvom i vrlo uobičajenim kriterijem vjeroispovijesti.

Problem za statističko korištenje ove komponente svakako leži, uz ostalo, u tome da informacije o konfesiji doduše pružaju, kako je ranije navedeno, ekshumacijski protokoli iz 1928. godine, ali samo za 792 vojnika (u 395 njih vjera nije navedena). Nasuprot tome, M. Crvčanin, iz nepoznatih je razloga u svom službenom popisu iz 1930. godine podatke o konfesiji vojnika naprosto izostavio. Ovdje pak možemo navesti barem neke relativne usmene ili samo ilustrativne vrijednosti: od 792 navedenih, njih 417 su bili rimokatoličke vjere, 298 pravoslavnih, 94 muslimana, 23 grkokatolika, 19 evangelika i jedan vojnik židovske vjere. U navedenom kontekstu nije moguće bez korištenja ovakvih primarnih izvora, kao što su matice krštenih, sa sigurnošću riješiti osnovni problem, kao npr. identifikacije Srba rođenih u Hrvatskoj (konkretno područje nekadašnje Vojne granice), Hrvata rođenih u regijama na području današnje Srbije i slično. Jednako je tako, a u praksi i teže, određivati nacionalnost u vojnika podrijetlom iz Bosne i Hercegovine. Uspješnost korištenja mjesnih ili regionalnih dokumentiranih izvora se zasad pojavila samo u jednom slučaju. Zato je zanimljivo kako je dokazano da kripta mauzoleja u Olomoucu čuva također ostatke Čeha, pripadnika češke manjine u Slavoniji: Ivana Vrabeća iz Ivanova Sela, Jana Kočíha iz sela Končanica, Tome Jeřábka iz Zdenaca.⁴⁰ Vjerojatno, ukoliko bi bilo moguće provjeravati na licu mjesta, nije isključena mogućnost identifikacije još drugih Čeha iz Slavonije, možda i Slovaka iz Bačke, čije ostatke u jugoslavenskome mauzoleju još nitko nije provjeravao.

Tražeci precizne podatke pri identifikaciji pojedinaca (njihova podrijetla), uz naše napore htio se aktualizirati nastali težak problem. Trebalo je ispraviti ne toliko sitne previde, nego i

⁴⁰ S identifikacijom Ivana Vrabeća pomogao mi je dr. sc. Vjenceslav Herout, povjesničar iz Daruvara, vjerodostojni poznavatelj kraja, povijesti i problematike češke manjine. Ostalu pomoć doc. J. Linda (vidi. bilj. br. 35.), trenutačno na Univerzitetu u Beogradu.

velike pogreške, neprihvatljive nejasnoće i drugo, u nazivima mjesta rođenja, dakle naselja, općina i sjedišta pripadajućih administrativnih ili regionalnih središta (općina, kotar, županija). U navedenim ekshumacijskim protokolima iz 1928., našem osnovnom izvoru, došlo je pri prepisivanju toponima do najraznovrsnijih vrsti propusta. Korištene pisane osnove, kako je već navedeno, potjecale su još iz administracije Habsburške monarhije, iz vremena kada su vojnici bili mobilizirani ili su tijekom ratnih godina umrli. U sadašnjosti bi trebalo savjesno pronalaziti ispravne domaće slavenske ekvivalente za toponime, izvorno pisane na stranim jezicima, kada su rodna mjesta u Sloveniji bila navedena njemačkim nazivom, u Srbiji (osobito Vojvodini) i Hrvatskoj dosta često na mađarskom jeziku, a u predjelima Jadrana ne tako rijetko talijanskim izrazima. Osim toga, jako često dolazi do pogrešaka pri prepisivanju toponima u domaćim jezicima (npr. Šiblic – umjesto Šiblič, Velka Kamienska – umjesto Velika Kamenica, Mali Horeluk – umjesto Mali Mokri Lug, Imocki – umjesto Imotski, Ilvar – umjesto Hvar i mnogi drugi).

U svim takvim slučajevima za vjerodostojne, pravične korekture poslužili su pisani i kartografski materijali na internetskim stranicama, uglavnom popis naselja, sela i općina u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji i Mađarskoj stavljenih na stranicama slovenske Wikipedije.⁴¹ Slično tome, popis naselja na području Bosne i Hercegovine napravljen je uz popis stanovništva iz 1991. godine.⁴² Kombinacija tekstualnih materijala putem uspoređivanja s kartografskim prikazima balkanskih regija omogućivala je, osim ispravnosti jezičnih naziva, provjeravanje takvih lokacija naselja i sela u odnosu prema administrativnim općinama ili povijesnim središtima većih ili manjih regija. Ni uz razne kontrolne usporedbe nije se uspjelo istražiti i sa sigurnošću odrediti u svim slučajevima službeni naziv općine ili naziv pojedinog mjesta rođenja. Oko 10% njih ostaje neriješeno.

Za razliku od navedenih poteškoća s toponimima, u navedenim dokumentima nalaze se pouzdanije informacije o nacionalnostima pojedinih osoba. No nasuprot očekivanju ipak ne potpuno. Gotovo u svih pojedinaca navedena je samo godina rođenja, a u nekim slučajevima samo podatak o dobi, starosti. I tako je moguće sastaviti relativno provjerenu proporcionalnu zastupljenost dobnih skupina. Najstarijih šest vojnika u olomoučkoj grobnici rođeno je u 50-im godinama 19. stoljeća, od kojih jedan 1853. godine. Najbrojnija su svakako bila godišta rođenih u osamdesetima (ovdje 311 vojnika) i 90-im godinama 19. stoljeća (568 vojnika). Posljednji naveden podatak pokazuje da su najveću skupinu pokopanih u mauzoleju predstavljali mladi

⁴¹ https://www.google.cz/?gfe_rd=cr&ei=befMU_OvEbo7AaR_IH4Ag#q=ww.+wsLwikipedia.org%2Fwiki%-2F+Kategorija%3ASeznam+naselj-po_drzavah.

⁴² https://www.google.cz/?gfe_rd=cr&ei=eejMU5HVMSh7Aan4oDQAQ#q=www.hr.wikipedia.org%2F+wiki+++%2C+Op%C4%8Dine+i+naselja+u+Bosni+i+Hercegvini+ (prema knjizi: *Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.*, statistički bilten br. 234., Sarajevo.).

ljudi u dobi od samo nešto više od dvadeset godina, skoro polovinu ukupnog broja. Dva najmlađa rođena su čak 1900. godine.

O genezi, naravi i svrsi dokumenata evidentno ovise i informacije o smrti vojnika, u ovom slučaju pak navodom punog datuma. Iz njihova sumarnog pregleda prema pojedinim godinama svjetskog rata vidljiv je postupno rastući broj umrlih. U prvoj godini rata 78, a zadnjim dvjema godinama rata pripada više od polovine umrlih. (u godini 1917. – 282, u godini 1918. – 384). Iz djelomičnog izračuna nije moguće osporiti da kripta mauzoleja čuva također 21 umrloga tek 1919. godine, dakle nakon završetka ratnih borbi. Posljednji je od njih umro 21. lipnja navedene godine. Imaju svoje mjesto u grobnici, sukladno s tadašnjim ratnim zbivanjima, još prije potpisivanja mirovnih ugovora (u njihovu slučaju ugovor s poraženom Austrijom iz Saint Germain-en-Layea 10. rujna 1919. godine), da imaju pravo na ratni grob. Zato olomoucki mauzolej (s kosturnicom) spada u kategoriju ratnih grobišta.⁴³

Povezano s ovim, prijedimo sada na gledište na vojničke časti navedenih osoba, onako kako su zabilježeni u korištenim dokumentima. Cjelovita vrijednosna struktura odgovara već poznatoj stvarnosti, tj. da su u austro-ugarskoj vojsci prema časničkim dužnostima imali otvoren pristup prije svega pripadnici njemačke i mađarske nacionalnosti. Stoga su među južnim Slavenima u olomouckom mauzoleju zabilježena među višim starješinama samo tri satnika (Rotmeister),⁴⁴ preostali broj vojnih dužnosnika čine podčasnici u ukupnom broju od 82. Od toga 35 desatnika, 25 razvodnika (Gefreiter), 15 vodnika (Zugfuhrera), 5 narednika (Feldwebel) i 2 kadeta narednika (Kadett-Feldwebel). Preostalih 1.105 spada u kategoriju običnih vojnika. Među njima je razlika po oružanoj strukturi pa je tako osim pretežno običnih vojnih pješaka ili vojnika (bez pobližeg određenja), moguće izdvojiti skupinu od 47 topnika, 46 planinskih lovaca, 10 pripadnika konjice. Najmanji broj čine tri mornara, dvojica stražarskih zapovjednika i jedan pilot. Osim ovih, svoje zasebno mjesto ima 51 član raznoga pomoćnog osoblja.⁴⁵

Poseban dio žrtava rata predstavlja 37 srbijanskih ratnih zarobljenika. U Olomoucu su njihovi ostaci prevezeni iz petnaest moravskih mjesta, iz Brna 13 ekshumiranih. Razmjerno malen broj srbijanskih zarobljenika u Moravskoj na svoj način i djelomično dokazuje gore naznačenu zarobljeničku strategiju austrijskoga vojnog aparata. Mala skupina zarobljenih Srba smještena je u olomouckomu mauzoleju zajedno s ostalim Jugoslavenima, to naglašava njegovu razliku od takvog spomenika u Jindřichovicama i Karlovým Varyma. Tamo, na mjestu

⁴³ Važeći tadašnji i današnji zakoni razlikuju kategorije „ratni grob“ i „vojni grob.“ Usporedi u: VARVAROVSKY, *Pavel a kol. Pohřebnictví*, Brno, 2013., str. 17.

⁴⁴ Satnik (Rottmeister) je označivao najniži stupanj za više časničke službe. U usporedbi – na razini današnjih kapetana.

⁴⁵ Časničke sluge, kočijaši, pomoćni radnici i dr.

jednog od velikih austrijskih zarobljeničkih logora, počivaju ostaci tisuća Srba koji su tijekom rata pali u austrijsko zarobljeništvo i bili tamo dovezeni također iz drugih mjesta u Češkoj, analogno sa svojevremenom akcijom u Moravskoj.⁴⁶

Mauzolej u Olomoucu, a navedeni događaji to potvrđuju, jedno je vrijeme osim čehoslovačko-jugoslavenske uzajamnosti simbolizirao također zajedništvo južnih Slavena, čiji se rođaci nalaze u kripi zajedno bez razlike prema narodnosti, vjeri, društvenom podrijetlu i zaraćenoj strani, u koji ih je natjerala mobilizacijska naredba. U novije doba, ta davna simbolika dobila je više suprotne odjeke. Dok je 1996. godine srbijanska vlada u suradnji sa zastupničkim uredom Savezne Republike Jugoslavije u Pragu i češkim uredima provela obnovu mauzoleja u Jindřichovicama, pitanje popravka spomenika u Olomoucu udaljuje se na duži rok raznim preprekama.⁴⁷ U posljednja dva desetljeća bilo je dosta kontraverzija da se nakon raspada Jugoslavije, u promijenjenim okolnostima, riješi dugoročni problem vlasništva mauzoleja. Stajalište pojedinih novonastalih država ostaje za sada više-manje nejasno i nesigurno, slabo koordinirano. Prema zakonu Češke Republike br. 122/2004 Sb. o ratnim grobovima i mjestima posebnog pijeteta, u slučaju kada vlasnik ratnoga groba nije poznat, prenosi se obvezna briga za takve grobove na vlasnike zemljišta na kojem se ratni grob nalazi.⁴⁸ U vezi s vlasništvom mauzoleja zasad se nitko od novonastalih subjekata ne javlja. Zemljište na kojem je mauzolej, bilo je 1928. godine (gore spomenuto) pravnim bilježničkim aktom predano u vlasništvo Kraljevstva SHS. Zamršena situacija i dalje stagnira u kompliciranim međuzavisnim i dugotrajnim pregovorima. Volja za njezino rješenje neprestano se ponavlja, osim drugih i zaslugom ovodobne inicijative Magistrata grada Olomouca.

SUMMARY

Abstract: In the study is discussed, in the context of the foundation of the Yugoslav Mausoleum in Olomouc, the identity of the soldiers coming from the territories of Yugoslavia, who in the First World War died in civilian or military hospitals in Moravia and Silesia and their remains were deposited in the mausoleum crypt. After Czechoslovakia came into existence in 1918, the Ministry of National defence, in cooperation with the Yugoslav Embassy, carried out in 1919-1925 a tentative evidence of their graves there as well as in Bohemia and Slovakia, with the aim of securing respectful care of the remains of

⁴⁶ BERANOVÁ, BRUŽEŇÁK, *Ozvěny Velké války*, n. dj.

⁴⁷ O provedbi popravaka u Jindřichovicima u publikaciji: *Jindřichovice. Mauzolej srpskih zarobljenika i interniraca iz Prvog svetskog rata*, Praha, 1996., 60s. (Izdano brigom izvanrednog punomoćnog veleposlanika Savazne Republike Jugoslavije Đoke Stojičića). Prema njoj u spomeniku je uloženo oko 7.100 Jugoslavena.

⁴⁸ Kod VARVAŘOVSKÝ i kol, *Pohřebnictví – Sbornik stanovisek veřejbeho ochrance práv. Kancelář veřejneho ochrance práv*, Praha, 2013., str. 18. O pravnoj povezanosti postojanja olomouckog mauzoleja poblíže razmatra Tomáš, VACHUTKA, *Jihoslovanske mauzoleum v Olomouci ve světle zákona o pohřebnictví, Středni Morava*, Olomouc, 2012., br. 34., str. 48 – 55.

the war victims coming from the now allied country of Yugoslavia. The deposition of the remains in the Olomouc Mausoleum, built in 1926, was done en masse in October 1928 1928, when during one month the remains were exhumed in 49 sites in Moravia and Silesia and brought to Olomouc. During the exhumation, a personal record of each soldier was made. After a critical treatment of the documents found in the archives in Prague and belgrade, the author can mobilised in their native country into the army of Austria-Hungary. The group of Serbian prisoners-of-war is small. Critical interpretation of the sources enabled classifying the soldiers according to the country of their origin, with reference to the present-day political situation after the breakup of Yugoslavia at the end of the 20 century. Considered were the problems in the determination of their nationality (in relation to their age. In conclusion the author describes the present-day issue of the legal position of the mausoleum and of its care, in relation with the termination of the state of Yugoslavia and the establishment of new, national states.